

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

**О Н О В Л Е Н Н Я З М І С Т У , Ф О Р М Т А
М Е Т О Д І В Н А В Ч А Н Н Я І В И Х О В А Н Н Я
В З А К Л А Д А Х О С В І Т И**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 16

Заснований в 1996 році

Рівне – 2001

ББК 74.20

О - 59

УДК: 37: 371: 372: 373: 378

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць.

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 16. — Рівне: РДГУ, 2001. — 154 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії та історії педагогіки, психології, дидактики, методики навчання, виховання і розвитку дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, учителів, викладачів та студентів педагогічних університетів, інститутів та коледжів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:**Головний редактор** доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН**Мітюров Борис Никифорович** (Рівненський державний гуманітарний університет);доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України **Бех Іван Дмитрович** (Інститут проблем виховання АПН України);доктор педагогічних наук, професор **Будний Богдан Євгенович** (Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);кандидат педагогічних наук, професор **Воробйов Анатолій Миколайович** (заступник головного редактора, Рівненський державний гуманітарний університет);доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України **Дем'ячук Анатолій Степанович** (Рівненський економіко-гуманітарний інститут);доктор педагогічних наук, професор **Коваль Ганна Петрівна** (Рівненський державний гуманітарний університет);доктор педагогічних наук, професор **Лисенко Неля Василівна** (Прикарпатський педагогічний університет ім. В. Стефаника);доктор педагогічних наук, професор **Лісова Світлана Валеріївна** (Рівненський державний гуманітарний університет);доктор педагогічних наук, професор **Павлютенков Євген Михайлович** (Запорізький обласний інститут удосконалення вчителів)доктор психологічних наук, професор **Пасічник Ігор Демидович** (Університет "Острозька Академія");кандидат педагогічних наук, професор **Поніманська Тамара Іллівна** (Рівненський державний гуманітарний університет)доктор психологічних наук, професор **Савчин Мирослав Васильович** (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);доктор психологічних наук, професор, дійсний член МАПН **Сергєєв Олександр Васильович** (Запорізький державний університет)доктор педагогічних наук, професор **Сметанський Микола Іванович** (Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського);доктор педагогічних наук, професор **Терещук Григорій Васильович** (Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН **Тищук Віталій Іванович** (Рівненський державний гуманітарний університет);кандидат педагогічних наук, професор **Янцур Микола Сергійович** (заступник головного редактора, відповідальний секретар, Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 11 від 29.06.2001 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10. 2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31.
Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 06 — 7.

Рівненський державний гуманітарний університет, 2001

- 11.10. можливість творчої діяльності;
- 11.11. часті відрядження, поїздки;
- 11.12. можливість що-небудь створювати своїми руками, користь продукту (результату) своєї роботи;
- 11.13. перспектива (професійний ріст, просування по службі);
- 11.14. близько до місця проживання.
12. Які основні вимоги висуває ця професія до особистості, стану здоров'я?
Запишіть _____
13. Які позитивні риси характеру виявляються у Вас найбільш яскраво?
13.1. дисциплінованість; 13.2. працьовитість; 13.3. організованість; 13.4. сміливість;
13.5. рішучість;
13.6. колективізм;
13.7. цілеспрямованість;
13.8. володіння собою;
13.9. спілкування;
13.10. дружелюбність;
13.11. інше, допишіть _____
14. Чи рахуєте Ви, що у Вас є негативні риси характеру? Які?
Запишіть _____
15. Хто Вам допомагає підготуватися до реалізації Ваших професійних намірів?
15.1. батьки;
15.2. вчителі; 15.3. товариші; 15.4. знайомий (товариш), який працює за даною професією;
15.5. родичі;
15.6. інші, запишіть _____
16. Яку іншу професію Ви обрали б, якщо не змогли б оволодіти вибраною Вами професією?
Запишіть _____ 1
7. Як Ви оцінюєте свої успіхи в навчальній діяльності?
17.1. достатньо високо; 17.2. добре;
17.3. задовільно;
17.4. не задовільно.
18. Чи згодні батьки з Вашим вибором професії?
18.1. так;
18.2. ні;
18.3. байдуже.

Дякуємо за роботу !

Бажаємо успіхів в оволодінні вибраною професією.

Одержано редакцією 17.05.2001

УДК: 378.014 С. С. ДИМЧЕНКО

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ В КЛАСІ ДИРИГУВАННЯ

Вироблення у студентів творчого ставлення до різних видів трудової діяльності складає один із принципів сучасного навчання і виховання. Важливою передумовою такої діяльності є вміння самостійно мислити [9,81]. Якщо педагогічне керівництво цими процесами не здійснюється своєчасно і цілеспрямовано, то це може привести студентів до некритичного, догматичного способу мислення і діяльності [5,81]. Навчити студента працювати самостійно, озброїти його необхідними технічними та творчими навичками – основна передумова виховання спеціаліста завтрашнього дня. У зв'язку з цим кінцева мета викладача полягає не стільки в передачі студентам наукової інформації, скільки в організації їх пізнавальної діяльності і самостійної роботи [4,107].

Для правильної наукової організації навчального процесу у вузі необхідні добрі знання психологічних особливостей процесів засвоєння знань, самостійного і творчого мислення [8,145]. У цій статті розглядається ряд питань, пов'язаних із самостійною підготовкою студентів до диригування музичним твором: аналізуються деякі особливості прочитання тексту партитури, попереднього уявлення оркестрового звучання, процесу формування необхідних емоційних і мануальних реакцій диригента. Незнання закономірностей людської психіки часто приводить до неправильного прочитання партитури художнього твору, до однобічного,

поверхового сприймання оркестрового звучання, до догматичних уявлень про техніку диригування.

Робота з оркестровою партитурою є складним і багатогранним процесом для диригента. Тут активізуються такі явища людської психіки, як сприйняття, уява і мислення. Для того, щоб вивчити весь процес самостійної роботи диригента з партитурою, потрібно провести об'ємне дослідження. В даній статті розглядають також питання, які стосуються підготовки студентів до уроку в класі диригування: це зорове сприйняття тексту партитури і намагання уявити її звучання за допомогою внутрішнього слуху.

Правильне зорове сприйняття тексту партитури має велике значення в процесі вивчення музичного твору. Воно є фундаментом глибокого проникнення в музичний образ, сприяє наближенню техніки диригування до показу реального звучання музики, звільняє диригента від непотрібної манірності, складає передумови для виявлення виконавської індивідуальності.

Диригентській педагогіці відомо, що набагато важче відучити студента від будь-якої поганої звички, ніж навчити знову тому чи іншому прийому техніки диригування. Одним із недоліків, які додають багато турбот в процесі навчання диригуванню, є звичка сприймати такт лише як відрізок музичного твору “від сильної долі до наступної долі” [12,30]. Подібне визначення такту вказує на наявність в ньому певної кількості сильних і слабких долей. Про це можна прочитати в багатьох навчальних підручниках з теорії музики [3,63; 10,97; 17,92]. “Тактова риска ставиться безпосередньо перед сильною долею такту”, – пише І. В. Способін, – і служить лише для її позначення” [17,92]. Така категорична заява не цілком відповідає дійсності. Але на цьому відомому підручнику виховуються музиканти в дитячих музичних школах та музичних училищах. В процесі вузівської підготовки це положення вимагає роз'яснення та уточнень.

Причиною такого спрощеного уявлення про такт і тактову риску є нетворчий, неісторичний підхід до даної проблеми. “Історично такт походить від рівномірного удару, що супроводить народну музику танцювального характеру” [14,387]. Саме у записі танцювальної музики такт перетворюється в обмеження з чітко фіксованими сильними і слабкими долями. Проте не тільки в поліфонічній, але і в будь-якій музиці нетанцювального характеру дійсні опорні моменти музичної побудови часто не співпадають із “сильними” долями такту.

Протягом XVI-XVII ст. такт виступає в різних значеннях, наприклад, визначає міру часу, що дорівнює “цілій ноті”. З появою акордового музичного мислення, що знайшло зовнішнє вираження в записі твору у вигляді партитури, тактова риска часто служила для зручності запису одночасного звучання декількох голосів.

Студентові-диригенту необхідно розуміти, що “акцентна схема такту – це норма, з якою реальна акцентуація повинна бути відповідна, але може не реалізуватися в звучанні” [15,387]. Під час диригування необхідно показати акценти в самій музиці, а не на першій долі такту, що часто трапляється у диригентів-початківців.

Саме про таке ставлення до такту і техніки диригування писали в свій час видатні музиканти і диригенти, такі як Ф.Лист [11,135] і Р.Вагнер [2,144]. У своїх “Згадках про Густава Малера” відома альтистка Наталі Бауер-Лехнер пише: “Малер казав мені, що при диригуванні треба постійно затушовувати такт, щоб він ховався за мелодією і ритмом, як матерчата основа гобелену за лініями малюнку. Замість цього неотесаний диригент приймає кожен тактову риску за бар'єр і без всякої різниці скандує долі такту, як поганий актор – стопа вірша” [13,205].

Другий видатний німецький диригент Вільгельм Фуртвенглер стверджував, що “... цей “раз!” не має ніякого значення для самого початкового звуку, для якого він, по-суті, призначався. Цього не знають ті, хто диригує за принципом виділення сильних долей такту (“опорних точок”), використовуючи різке опускання палички; сказати точніше, цього не розуміють 90 відсотків диригентів. Різкий (непідготовлений) “раз !”, без сумніву, невдалий. Він відносить рух до однієї певної долі такту, чим послаблюється виразність живого і безпосереднього ходу музики. Точка завжди залишається точкою, і цілком очевидно, що оркестр, яким керують “по точках”, відповідно і “грає по точках”, отже передає з необхідною точністю всі ритмічні елементи... але не музику” [18,321]. “Не долі такту, а музичні образи є орієнтирами для диригента та його оркестру,” – говорить Дмитро Китаєнко про видатного диригента сучасності Герберта фон Караяна [6,43]. Саме “такій манері належить майбутнє”, – стверджує Юрій Темірканов [7,43].

Отже, звідси випливає висновок, що правильне диригентське сприйняття такту можливе при врахуванні того, що:

- а) тактова риска не завжди вказує на акцент на першій долі такту;
- б) у кожному такті не обов'язкова наявність сильних і слабких долей, їх взагалі може не бути.

Таким чином, дійсне визначення музичного такту може бути таким: відрізок музичного твору, позначений з двох сторін тактовою рисою. Таке трактування такту не вводить в оману і сприяє наближенню диригентського жесту до сутності музичного образу.

Уявлене звучання партитури за допомогою внутрішнього слуху є важким процесом, який потребує особливого психологічного настрою і тривалого тренування. Цією здатністю володіють тільки досвідчені диригенти, що мають особливий слух, які вміють чути одночасно характерне звучання багатьох голосів оркестру.

Під час самостійної роботи диригенту належить не перебільшувати інформаційне значення нотної графіки, а намагатися зрозуміти задум композитора. Також не слід опиратися виключно тільки на власну музичну інтуїцію і уяву. Нотний запис і живе музичне почуття повинні взаємодоповнюватися, а не протистояти один одному. У цьому випадку виникає діалектичне єднання форми і змісту. Отже, правильна уява про звучання партитури є цільною.

У процесі самостійної роботи студентів над партитурою також не слід зловживати помітками олівцем, бо це не буде сприяти глибокому проникненню в музичний образ твору. "Серйозна небезпека полягає в тому, – пише Адріан Боулт, – що численні помітки в партитурі можуть привести до виконавчого стереотипу: ваша інтерпретація завжди буде однаковою" [1,148].

Диригувати – означає уявляти і передавати в русі звуковий образ, відзначаючи при цьому долі такту.

У процесі навчання диригуванню, в результаті набуття практичного досвіду виникають і закріплюються уявлення про зв'язок відповідного характеру звучання з певними особливостями рухів диригентського апарата. У кожного диригента виробляється свій, індивідуальний словник жестів, своя механіка виникнення рухомих реакцій, якщо він буде керувати чіткими звуковими уявленнями. Яким чином досягається той вибір диригентських жестів, які найбільш відповідають реалізованому звучанню попередньо почутого? Щоб відповісти на це питання, необхідно перш за все зупинитися на аналізі ряду спеціальних моментів, виявлених вченням І. П. Павлова [16,281].

"Давно було зауважено і наукою доведено, що коли ви думаєте про той рух (тобто про кінестезичне уявлення), ви його невільно, не помічаючи, виконуєте".

Ці чудові слова І. П. Павлова підтверджують той факт, що внутрішнє уявлення про рух перед його виконанням сприяє більш цілеспрямованому виконанням. Виникає наступна схема: уявлення про звучання – емоційне переживання; уявлення про рух – здійснення рухів. Так можна загалом спрямувати процес диригування на початковому етапі навчання. З досвідом схема стає простішою, випадає необхідність попереднього уявлення про рух, оскільки він з досвідом все більш автоматизується. Ця здатність з'являється тільки тоді, коли процес навчання побудований правильно. У такому випадку студент в процесі виконання твору керується власним чітким уявленням про звуковий образ.

Чи буде якість диригування кращою, якщо диригент дізнається про фізіологічні механізми емоцій? Це залежить від його здібностей. Чи треба диригенту вивчати фізіологію центральної нервової системи? Для загальної ерудиції. Але сучасна психофізіологія може виявитися доречною для наукового обґрунтування програми навчання майбутніх диригентів, для більш глибокого аналізу творчої і самостійної роботи студентів.

Часом доводиться чути докори тим педагогам, які хочуть використати павловське вчення до теорії і практики диригування, що вони ніби намагаються "замінити натхнення рефлексологією", ставляться до мистецтва як до науки про рефлекси. Однак, І. П. Павлов вважав, що правильною педагогічною дією можна усунути чи посилити необхідні у певній професійній сфері властивості нервової системи.

У багатьох керівництвах по диригентському мистецтву можна знайти опис зовнішніх ознак виявлення різних пристрастей, настроїв, характерів. Всі ці прийоми найчастіше мають

відношення до диригентських штампів, які складають основу диригентського ремесла, що є прямою протилежністю справжньому мистецтву творчого хвилювання.

Не зовнішнє виявлення емоцій повинно притягувати увагу в першу чергу, а внутрішня логіка їх

ЛІТЕРАТУРА

1. Боут А. Мысли о дирижировании // Исполнительское искусство зарубежных стран. Вып. 7. – М., 1975.
2. Вагнер Р. О дирижировании // Дирижерское исполнительство. – М., 1975.
3. Вахромеев В. Элементарная теория музыки. – М., 1975.
4. Димченко С. Диригування: Методика викладання. Навчальний посібник. Ч. 1, 2. – Рівне: РДІК, 1997.
5. Ержемский Г. Психология дирижирования. – М., 1988.
6. Китаенко Д. Передать духовную сущность музыки // Советская музыка. – 1983. – № 4.
7. Китаенко Д. Передать духовную сущность музыки // Советская музыка. – 1983. – № 4. – С. 43.
8. Канерштейн М. Питання диригентської майстерності. – К., 1980.
9. Кофман Р. Виховання диригента: психологічні особливості. – К., 1986.
10. Красинская Л., Уткин В. Элементарная теория музыки. – М., 1983.
11. Лист Ф. Избранные статьи. – М., 1959.
12. Максимов С. Музыкальная грамота. – М., 1979.
13. Малер Г. Письма. Воспоминания. – М., 1964.
14. Музыкальная энциклопедия. Т. 5. – М., 1981.
15. Музыкальная энциклопедия. Т. 5. – М., 1981. – С. 387.
16. Павлов И. Условный рефлекс. Собр. соч. Т. 3., кн. 2. – Л., 1986.
17. Способин И. О ремесле дирижера // Дирижерское исполнительство. – М., 1975.

Одержано редакцією 23.05.2001.

УДК: 370:159.955.2 О. В. ІВАНЮТА

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ВІЗУАЛЬНОГО МИСЛЕННЯ

Наявність широкого спектра мисленневих образів, відсутність єдиного підходу до вивчення основних їх класів, термінологічна неоднорідність видів мислення – так можна охарактеризувати ситуацію, яка склалась в даній галузі психологічної науки. На сучасному етапі не існує єдиного підходу до визначення візуального мислення, його розглядають як один із пізнавальних процесів, що спрямований на інформаційну підготовку і прийняття рішень, завдань. Воно здійснюється або шляхом цілеспрямованих дій, або неусвідомлених операцій, таких, як маніпулювання образами, їх трансформація, "розумове обертання" та ін. Ці операції здійснюються як з первинними, так і з вторинними образами та їх предметним значенням:

як одна з форм наочно-образного мислення (Л. Б. Ітельсон, І. С. Якиманська, В. Д. Шадріков та ін.);

як особлива форма безпосереднього чуттєвого відображення (Р. Арнхейм, Р. Грегорі, Дж. Гібсон);

як самостійний вид мислительної діяльності (В. П. Зінченко, В. І. Беспалов, Д. Н. Завалишина);

як спосіб вирішення "інтелектуальних" завдань з опорою на внутрішні візуальні образи (В. П. Зінченко).

Вцілому дослідження візуального мислення проводилось в умовах роботи системи "людина-машина", "людина-знак" та на підставі вивчення процесів візуального мислення як процесів прийому та переробки інформації в операторській діяльності (В. П. Зінченко, В. Н. Муніпов, В. М. Гордон).

В зарубіжній психологічній науці візуальне мислення в основному вивчалось такими вченими як Р. Арнхейм, Дж. Гібсон, Р. Грегорі, Р. Шепард, Д. Мецлер та ін.

ЗМІСТ

Воробйов А. М. До проблеми психічної депривації в дитячому віці у сучасній соціальній ситуації	3
Янциур М. С., Дем'яненко І. О. Стан професійного самовизначення учнів IX та XI класів у сучасних умовах	8
Димченко С. С. Психологічні особливості самостійної роботи в класі диригування	16
Іванюта О. В. Теоретичні аспекти вивчення візуального мислення	19
Главінська О. Д. Вплив самооцінки школяра на ставлення до своєї учбової діяльності	23
Марченко О. М. Особливості мотивування учіння старшокласника за умови впровадження нових інноваційних технологій навчання (10-11 класи)	27
Цуканова М. С. Соціально-психологічна характеристика злочинної поведінки неповнолітніх	31
Філоненко М. М. Формування спостереження і спостережливості у процесі сприймання об'єктів та явищ навколишнього середовища	34
Яцюк Н. О. Емоційна підтримка як важливий компонент виховного процесу	37
Безлюдна В. І. Актуалізація комунікативної потреби у дітей дошкільного віку	41
Горопаха Н. М. Психологічні основи формування у старших дошкільнят інтересу до пізнання природи	49
Поніманська Т. І. Психологічні особливості підготовки студентів до гуманістичного виховання	54
Маліновська Н. В. Психологічні механізми навчання старших дошкільників переказування художніх творів	57
Дичківська І. М. Антропологічний принцип розвитку зарубіжної гуманістичної педагогіки	60
Косарева О. І. Застосування методів ігрової адлеріанської терапії у встановленні контактів з дітьми дошкільного віку	63
Терешко Л. В. Розвиток зв'язного мовлення в загальному контексті навчання і розвитку дітей дошкільного віку	67
Назаревич В. В. Особливості використання методів ігрової терапії у корекційно-виховній роботі закладів інтернатного типу з соціально-дезадаптованими дітьми дошкільного віку	70
Пальчевський С. С. Суггестопедичний метод Г. К. Лозанова	75
Литвиненко С. А. Виховання як соціально-культурний феномен	80
Колупасва Т. Є. Молодіжні проблеми в Україні: шляхи реалізації	85
Машкіна Л. А. Формування психологічної культури майбутнього педагога	90
Станіславська К. Шляхи активізації пізнавально-творчої діяльності студентів мистецьких вузів	93
Кочубей Л. В. Формування навичок діалогічного мовлення на уроках з російської мови	98
Яцейко В. А., Сех І. С. Формування професійного мислення у студентів при виведенні природних понять	101
Титаренко В. П. Декоративно-ужиткове мистецтво як засіб художньо-естетичного виховання учнів у процесі трудового навчання	108
Козяр М. М., Гордійчук І. І., Вовк В. Ф., Лебедюк Є. А. Теоретичні основи побудови системи задач з інженерної графіки	113
Лісневський А. В. Шляхи активізації навчально-виховного процесу у вузі	117
Онищук В. І. Читання нот з аркуша як важливий чинник професійної підготовки виконавців на духових інструментах	121
Петренко О. Б. Гендерні тенденції у практиці виховання	124
Юсупова М. Ф., Сидоренко В. К. Передумови використання комп'ютера в процесі навчання графічним дисциплінам	128
Петренко В. В. Формування політичної культури учнів – одна із необхідних умов громадянськості особистості	135
Середюк Л. А. Особливості самовираження сучасних старшокласників	141
Бричок С. Б. Особливості навчального процесу в церковнопарафіяльних школах Волині кінця XIX – початку XX ст.	144
Відомості про авторів	150

Наукове видання

**Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання
в закладах освіти**

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 16

Заснований в 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.

Редактор Безлюдна В. І.

Технічний редактор Курченко Н.Б.

Комп'ютерна верстка Бондаря А. М.

Здано до набору 01.06.2001 р. Підписано до друку 29.06.2001 р.

Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 18,81. Обл. вид. арк. 19,36. Замовлення № 128 Тираж 100.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і
трудової підготовки (к. 98, тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

О – 59 Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах
освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного
гуманітарного університету. Випуск 16. — Рівне: РДГУ, 2001. — 154 с.

ISBN 966 — 7281 — 06 — 7.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії та історії педагогіки, психології, дидактики, методики навчання, виховання і розвитку дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, учителів, викладачів та студентів педагогічних університетів, інститутів та коледжів.

УДК: 37: 371: 372: 373: 378ББК 74.20